

L. M. Morduhovici, Из рукописного наследства Ю. Крижанича (*Din manuscrisele rămase de la I. Križanić*), „Исторический Архив“, 1958, nr. 1, p. 154-189.

Iuraj Križanić (1618–1683) este un mare învățat croat din vremea sa și unul dintre cei dintii adepți ai ideii unității slave.

El a căpătat o pregătire serioasă, învățând la Zagreb, Viena, Bologna și Roma. În 1658 pleacă în Rusia cu scopul de a propovădui ideea unității slave. Oprindu-se în Malorusia, I. Križanić a scris unele lucrări exprimând idei politice și sociale care nu au fost pe placul autorităților țariste. De aceea în ianuarie 1669, el a fost exilat la Tobolsk unde a rămas 15 ani. Întorcându-se din exil, I. Križanić a stat scurt timp la Moscova, apoi a trecut în Polonia și de acolo a trecut la Viena, unde a pierit cu prilejul asedierii acesteia de către turci.

În timpul șederii sale îndelungate la Tobolsk, I. Križanić a scris principala sa operă „Gînduri despre politică“. În ea, pe lângă promovarea ideii unirii tuturor slavilor în jurul Rusiei în vederea luptei pentru obținerea independenței naționale, I. Križanić expune un program întreg de reforme economice care ar trebui îndeplinite în Rusia și enunță principii economice și financiare.

În revista mai sus citată se publică unele părți mai interesante ale acestei opere importante a lui I. Križanić, rămasă pînă astăzi în manuscris. Acest manuscris a fost cunoscut și publicat în parte de P. Bessonov, în anul 1859¹. Importanța operelor lui I. Križanić a fost subliniată încă din 1889 prin inițiativa Societății ruse de istorie și antichități de a le publica. Cum tipărirea lor nu a mers mai departe de fasciculul al treilea, operele principale ale lui I. Križanić au rămas nepublicate pînă astăzi. Părțile acestor opere care se publică în revistă în limba latină (însoțite de traducerea în limba rusă a lui L.M. Morduhovici) constituie o dovadă a mării erudiții a lui I. Križanić și a patriotismului său adînc². El protestează cu indignare împotriva disprețului manifestat față de ruși și slavi și combate calomniile pronunțate la adresa acestora în unele țări ale apusului, îndeosebi în statele germane.

I. Križanić ia poziție împotriva folosirii vistierii statului în scopul angajării armatelor mercenare, deoarece acest fapt atrage după sine înrobirea poporului. Monarhul nu trebuie să dispună necontrolat de finanțele statului, ci el trebuie să aibă consimțămîntul poporului întreg pentru modul de cheltuire a banilor publici.

Necunoscînd legile de dezvoltare a forțelor de producție și nici legea contradicțiilor de clasă, I. Križanić vedea cauza mizeriei populației și a răscoalelor populare doar în politica fiscală. O reorganizare a finanțelor ar asigura, după părerea lui I. Križanić, dezvoltarea și înflorirea statului. Totodată însă I. Križanić dezvoltă și teza progresistă că munca este izvorul bogăției pentru stat. El subliniază că la baza politicii financiare a statului trebuie să stea munca și nu alte mijloace, cum ar fi de pildă, cucerirea altor popoare în scop de exploatare.

Aceste și alte idei avansate pentru secolul al XVII-lea cuprinse în opera lui I. Križanić, fac ca această operă să stîrnească interesul slaviștilor, iar fragmentele publicate și prezentarea lor făcută de L.M. Morduhovici să fie bine venite ca semnalare a importanței lui I. Križanić și a operei sale³.

S.I.

¹ Русское государство в половине XVII века, Москва, vol. I, 1959, vol. II, 1860.

² Capitolele publicate sînt intitulate: Dialogus de calumniis, de convitiis, de adulatione et de vana gloria; Questiones thesaurales: De consiliis et de consiliariis; De mercatoribus germanicus: quomodo facient in iuriam domesticis nostris.

³ De altfel importanța lui Iuraj Križanić și a concepției lui reiese din atenția ce i s-a acordat în știința sovietică. Mai întîi s-a considerat greșit că I. Križanić ar fi fost o unealtă a reacțiunii internaționale (P.I. Epifanov, Проииски Ватикана в России и Юрий Крижанич „В о просы истории“, 10, 1951; L.N. Puškarov,

Cele 32 documente care sînt publicate în nr. 1/1960 al revistei sovietice Исторический Архив, sînt culese din Arhiva centrală de stat istorico-militară a U.R.S.S. Ele sînt datate între anii 1806—1812 și cuprind o serie de date care, direct sau indirect, interesează și istoria Țării Românești, îndeosebi a Olteniei. Alte cîteva informații cuprinse în aceleași materiale interesează relațiile romîno-sîrbe.

Este vorba de scrisori, rapoarte sau ordine emise de diverși comandanți militari ruși, care se găseau în Țările romîne, începînd cu A. I. Budberg, terminînd cu I. I. Isaiev I și cu M. I. Kutuzov. Ele sînt expediate din diverse localități din Țara Romînească : din Focșani (anul 1807), Iași (1808), Craiova (1809—1811), București (1811, 1812).

Dintre personalitățile sîrbe găsim, fie ca semnatori ai unor scrisori, fie menționați cu numele în textul altora, pe următorii : Mladen Milovanovici, mai tîrziu (1821) participant la acțiunile Eteriei în principate; Milenco Stoicovici și Petar Teodorovici-Dobrinaș, care după conflictul avut în 1811 cu Caragheorghe se adăpostesc în Țara Romînească; pe deputații Serbiei răscolite, veniți la comandanții ruși din principate : Petar Novacovici — Ceardaclia, Avram Luchici, Gavril Vuianovici etc. Găsim în text o mențiune interesantă (p. 137) despre lupta de la Sienița dată împotriva turcilor, în octombrie 1811, de Hagi Prodan², același care în 1821 ia parte la răscoala din Țara Romînească. În altă scrisoare (p. 139) găsim date despre Jacov Nenadovici, care prin 1830—1831 va afirma că a dat bani lui Tudor Vladimirescu, iar acum în 1812, este venit la București ca delegat pe lingă M. I. Kutuzov.

Documentele publicate aci, inedite³, arată acțiunile comune sîrbo-ruse împotriva turcilor, coordonarea lor, ajutoarele concrete acordate sîrbilor⁴, dragostea poporului sîrb față de cel rus.

Pe lingă aceste probleme principale, în corespondența la care ne referim se găsesc date privitoare la unele evenimente în țara noastră, iar altele vin să completeze informațiile din arhivele noastre privind unele personalități. Astfel, munițiile destinate sîrbilor răscolți se trimit la Craiova și acolo se dau în primire trimișilor lor (p. 126). Altădată se trimite din Oltenia praf de pușcă, precum și lani, lui Milenco Stoicovici, aflat la Poreci (p. 130); cu alt prilej acestea sînt trimise din Giurgiu (p. 134). Mai multe informații cuprinse în aceste acte se referă la acțiunile lui Isaiev întreprinse din Oltenia împotriva turcilor (p. 120, 122, 127, 129) sau la asigurarea apărării Țării Românești, prin dislocarea trupelor la Obilești, Negoști, Săgeata, Odaia Vizirului, Slobozia, (p. 127) și la trimiterea de trupe din Craiova la cetatea Cladovei (p. 133).

Un act emis de Prozorovski (p. 124) se referă la autorizația dată unui anume Luca Dicanovici să recruteze pentru oștire pe sîrbi aflați în Moldova. În alt act (p. 128), este vorba de sprijinirea și cazarea a 1000 sîrbi fugiți în 1809 în Austria și aduși la Craiova. Pentru aceștia, marele negustor craiovean Hagi Ianuș a dat ajutor 1000 oca mălai și 1000 oca sare care li s-au distribuit prin Ștefan Jivcovici. C. Radofinikin propune ca Hagi Ianuș să fie decorat pentru acest ajutor substanțial⁵. Se sugerează de asemenea ca acești sîrbi să nu fie supuși la dări⁶.

După cum se vede, datele relatate în materialele de care ne ocupăm aici sînt importante și pentru cercetătorul romîn, deoarece el găsește în ele informații despre relațiile romîno-sîrbe și despre unele aspecte ale relațiilor romîno-ruse în 1806—1812.

S. I.

О оценке деятельности Юрия крижанича. Вопросы истории, 1, 1957. Cercetările mai noi în istoriografia sovietică au respins cu hotărîre această părere și au reconsiderat opera pozitivă a lui I. Krijanic. S. V. Babrușin, Юрий Крижанич, Исторический журнал, 1942, Н. 1-2; V. I. Piceta, Юрий Крижанич и его отношение к Русскому государству (1628-1683) Славянский сборник, М. 1947; B. D. Dăniuk, Юрий Крижанич. Очерки политических и исторических взглядов М. 1946; A. L. Goldberg, Неизвестное сочинение Ю. Крижанича «О превращении беседы». Научный бюллетень П. Г. У. 1947, No. 19; L. M. Morduhovici, Антифеудальная концепция юрий Крижанич К.С.И.Ф. 1958, No. 26.

¹ Petar Dobrinaș a avut, se pare, luată în arendă moșia Găești, de unde în 1815 „a plecat cu muscalii” (Muzeul de istorie a orașului București, doc. nr. 12263).

² În text: Odja Prodan.

³ Editorii au evitat cu grijă repetarea documentelor privitoare la problema ajutorării sîrbilor care au fost publicate în colecția М. И. Кутузов, Сборник документов, I—III, 1952.

⁴ Unii istorici iugoslavi, arată autorii în introducerea lor, au ignorat sau au denaturat ajutorul dat atunci Serbiei de către Rusia.

⁵ Hagi Ianuș luase asupra sa în 1810 și construirea unui spital pentru 1000 de bolnavi, la Craiova (Русская старина, 1909, fasc. pe iulie, p. 204).

⁶ Unele date în legătură cu aceasta se mai găsesc la : Arh. St. Buc., Condica domnească 61, p. 38 v. — 40 Acad. R.P.R. ms. 267, f. 60 v.

Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Brașov,
Vol. I, București 1958, XII + 812 p.; Vol. II, București, 1958, VIII +
429 p. + 8 pl. (Întocmit de Dumitru Limona în colaborare cu Elena
Limona. Publicație a Direcției generale a Arhivelor Statului).

Semnalăm această valoroasă publicație documentară, deoarece cele două volume, care cuprind regestele a 4136 de documente grecești din perioada 1577—1854, reflectă nu numai viața economică a vechiului Brașov, ci mai ales legăturile comerciale ale imperiului otoman cu țările din Europa centrală, comerț care se făcea în special prin intermediul celor două orașe din Transilvania-Brașov și Sibiu. Negustorii din Brașov au avut legături care au cuprins întinse regiuni din teritoriile actuale ale Turciei, U.R.S.S., Bulgariei, Greciei, Iugoslaviei, Poloniei, Cehoslovaciei, Italiei, Ungariei, Austriei, Germaniei etc.

Imensa majoritate a documentelor se referă la a doua jumătate a sec. XVIII și începutul sec. XIX. Pentru cercetătorii care se ocupă de istoria economică a acestei perioade, actele brașovene au o importanță extrem de mare, alcătuind, alături de actele de aceeași natură din arhivele Sibiului, o sursă de informație de o valoare aproape unică.

Intenția inițială a lui D. Limona și a colaboratoarei sale Elena Limona a fost regestarea tuturor actelor grecești, care se află în depozitul Arhivelor Statului din orașul Stalin și prezentarea lor cronologică într-un catalog. Depistarea lor n-a fost însă de loc ușoară dacă avem în vedere faptul că numai o parte din actele grecești erau grupate laolaltă (fondul Țumbru), restul fiind risipite în alte peste 20 de fonduri diferite și amestecate cu documente germane, latine, maghiare sau românești. Această operație a continuat și după încheierea primului volum, din care cauză vol. II nu se prezintă ca o continuare cronologică a primului (Vol. I cuprinde documente dintre anii 1577-1864) iar vol. II se referă la anii 1774—1837).

Așa cum arătam mai sus, autorii au început cu redactarea unor regeste cu totul sumare. Curînd însă și-au dat seama că lectura și înțelegerea unor asemenea acte reprezintă o muncă enormă, care pînă la urmă s-ar fi redus la întocmirea unor simple fișe de semnalare ce ar fi depășit prea puțin o simplă invitație a cercetătorilor la studierea directă a actelor. D. Limona a avut de rezolvat nenumărate probleme paleografice și de limbă. Rareori documentele acestei perioade sînt scrise în „katharevusa” — limba pură — de cele mai multe ori fiind redactate într-o limbă populară care înregistrează din plin influențele diverse ale mediului în care s-a desfășurat activitatea acestor negustori. Lexicul lor cuprinde numeroase turcisme, germanisme, maghiarisme, talienisme, ca și elemente sirbo-croate, macedonene sau românești, multe apărînd sub forme corupte.

D. Limona și-a dat seama apoi că, dacă editarea unor astfel de izvoare cu caracter economic este destul de greu de realizat din cauza imensității materialului, ea poate fi suplinită în foarte mare măsură prin redarea conținutului documentelor prin intermediul unor ample rezumate. Astfel cercetătorii care se ocupă cu probleme economice — și care de obicei nu posedă experiența paleografică și de limbă pe care o capătă arhivistul în decursul unei îndelungate munci în aceeași direcție — vor putea să beneficieze de această muncă a arhivistului. Acest mod just de a vedea lucrurile a fost apreciat de Dr. C. A. Stoide care conduce serviciul regional al Arhivelor Statului din orașul Brașov și astfel în locul unor regeste sumare, catalogul cuprinde rezumate ample de 5—10—20 rînduri, de o pagină sau, cînd e cazul, de mai multe. Astfel doc. nr. 641, care cuprinde în original 7—8 pagini e redat printr-un rezumat de circa 3 pagini. Avînd și indici foarte bogați, cataloagele sînt ușor de utilizat și vor aduce mari servicii cercetătorilor dispensînd pe mulți dintre ei să recurgă la originale.

Dacă documentele grecești ne dau multe știri și pentru comerțul polonez sau rusesc, de cea mai mare importanță sînt informațiile pentru comerțul balcanic, reflectînd activitatea unor numeroși negustori bulgari, sîrbi, macedoneni sau greci. Dacă avem în vedere că numărul documentelor interne (bulgare) referitoare la activitatea negustorilor bulgari este cu totul redus, miile de documente din arhiva Brașovului sînt de o valoare inestimabilă pentru comerțul desfășurat de aceștia. Apar o serie întregă de mari negustori necunoscuți pînă acum sau despre care posedăm știri vagi și indirecte, după cum apar și alții a căror activitate era prea puțin cunoscută. E deajuns să cităm pe Nicola Stancovici, Hagi Ilie Alexiu, Babaiovanoglu, Parașchev Hagi Gheno, Toncio Iordan Ghenovici din Ruse și alți numeroși negustori bulgari din Nicopole, Vidin, Tîrnova, Arbanashi, Sliven, etc. Se vorbește pe larg de vestitele bilciuri de la Sliven și Uzungiovo, de la Drăgaica și Buzău, etc.

Mărfurile cu care se făcea mai ales comerț erau lina, bumbacul, ceara, etc., numărul produselor ridicându-se însă la câteva sute. Interesante sînt datele referitoare la comerțul cu monete, polițe sau diverse hîrtii de valoare.

Date importante avem pentru marii negustori romîni din Seatiște, Melenic, Moscopole sau alte orașe, ca și pentru negustorii sirbi de la Belgrad, Virșet, Zemlin, Novisad, Panciova, etc., ca și pentru negustorii greci, albanezi ș. a.

Dacă istoricii pot folosi de multe ori doar amplele rezumate din aceste două volume (fără a mai recurge la originale), trebuie subliniat și faptul că documentele prezintă o mare valoare și pentru lingviști. D. Limona a adăugat la finele volumului II un glosar care arată un mare număr de termeni comerciali de origină turcă, germană, maghiară, italiană, bulgară, sirbo-croată sau romînească intrate în limba greacă folosită de acești negustori. Termenii de origină macedoneană, turcească, bulgară și serbo-croată sînt asimilați acestei limbi grecești populare, ei constituind bagajul de cuvinte al copilăriei acestor negustori originari din imperiul otoman. Italienismele sînt integrate în forme corecte fiind însușite de pe timpul cînd rominii macedoneni își trimiteau feciorii la Veneția pentru învățătură și practică de comerț, pe cînd cuvintele de origină maghiară apar sub forme corupte însușite de curînd de acești proaspeți cetățeni ai Imperiului Habsburgic. Desigur pentru toate acestea cercetătorii vor trebui să se adreseze însă originalelor.

Istoricii romîni, bulgari, greci sau sirbi au în aceste două volume un material foarte bogat pentru viața economică din orașele și perioada respectivă, material ușor de utilizat prin munca extrem de conștiincioasă și prin metoda utilizată de autorii cataloagelor.

De o și mai mare valoare vor fi documentele din arhivele Sibiului al căror catalog a fost alcătuit în același fel tot de D. și Elena Limona. Desigur Direcția Generală a Arhivelor Statului, care a adus un mare serviciu istoriografiei romîne, sirbe și bulgare editînd volumele prezentate aici, nu va întîrzia să publice și catalogul documentelor grecești din arhivele Sibiului pentru a completa informațiile de pînă acum și a pune la dispoziția cercetătorilor un instrument de lucru de o mare importanță.

C. N. V.

Ivan Catargiev, Ајдутското движење и Карпошовото востание во XVII век. Институтот за национална историја (*Mișcarea haiducească și răscoala lui Carpoș în secolul al XVII-lea* Institutul de Istorie națională).
Skopje, 1958, 66 p.

Se știe că în ținuturile din Balcani, rămase pînă tîrziu sub stăpînirea turcească, una din formele de luptă antiotomană deseori folosită a fost haiducia. În Macedonia exista și în a doua jumătate a secolului trecut cete haiducești vestite, cum e aceea a lui Cuzman Capidan ș. a. care acționau împotriva turcilor. Cetele haiducești, ajungînd să numere pînă la 500—600 oameni, uneori se transformau în mișcări politice.

O astfel de mișcare haiducească, care s-a desfășurat în Macedonia spre sfîrșitul secolului al XVII-lea, sub conducerea lui Carpoș, este descrisă în monografia cu titlul de mai sus. Cartea este scrisă în limba macedo-slavă, devenită în Macedonia limbă literară după cel de al doilea război mondial. Deși este întocmită în cadrul Bibliotecii de popularizare a științei, expunerea totuși are la bază materiale de arhivă inedite, dintre care acelea în limbă turcă sînt deosebit de prețioase. Din carte se vede specificul luptei antiotomane în Macedonia nu prea cunoscut pînă acum publicului nostru cititor.

Autorul arată mai întîi situația poporului din Macedonia sub jugul turcesc în secolul al XVII-lea (p. 7—14). Această situație s-a înrăutățit foarte mult față de cele două veacuri precedente. Dintre dările și obligațiile noi, impuse raialelor din Balcani în decursul acestui timp, cea mai grea era luarea copiilor pentru oastea ienicerilor și a cîte unuia din zece locuitori pentru marina turcă. Intensificarea exploatării turcești în Balcani în general și în Macedonia în special a avut repercursiuni serioase asupra situației din centrele miniere (de la Cratovo, din muntele Osogov etc.), fiind acum nesocotite privilegiile acordate prin firmele lucrătorilor mineri încă de la începutul stăpînirii turcești. Nedreptățile săvîrșite față de mineri și nerespectarea privilegiilor lor, a constituit o sursă permanentă de nemulțumiri, manifestate mai ales prin plecarea în haiducie. Potrivit unor date, Carpoș provenit din mediul minerilor, a devenit haiduc și conducător al răscoalei din 1689. Această răscoală a constituit apogeul întregii mișcări haiducești. Ea s-a dezvoltat în Macedonia în secolele XVI și XVII, fiind sprijinită de masele populare care se simțeau din ce în ce mai mult apăsate de jugul feudalilor turci (p. 15—21).

Pentru a se înțelege condițiile în care a izbucnit răscoala lui Carpoș, autorul arată pe scurt (p. 22—31) situația Imperiului Otoman după anul 1683 când, în urma asediului nereușit al Vienei, începe decăderea lui. Înaintarea armatelor austriace în Balcani a dat speranțe noi de eliberare popoarelor din Bulgaria, Serbia, Croația și Macedonia. Apropierea generalului Piccolomini de Scpie în 1689 a dat un impuls nou mișcării haiducești care împânzise Macedonia încă din anul 1683. Începând din septembrie 1689, când austriecii cuceresc orașul Niș, populația din Macedonia se înrolează masiv în mișcarea haiducească, imprimând acesteia caracterul unei răscoale și amenințând serios spatele frontului turcesc.

Carpoș se pune în fruntea mișcării și eliberează cu cetele sale de haiduci, în septembrie 1689, orașele Cumanovo și Criva Palanca. El se declară domnitor în acele ținuturi, își ia titlul de rege, fiind recunoscut printr-o patentă a împăratului Leopold. Cetele lui Carpoș au avansat spre Scpie înaintea trupelor austriace, iar după retragerea acestora din urmă spre orașul Priștina, Carpoș a rămas stăpîn pe întregul teritoriu de la nord de Scpie.

Poziția lui Carpoș devine atît de importantă în această vreme, încît el constituie obiectivul central al planurilor strategice ale comandamentului turcesc. Pentru a putea să-i respingă pe austrieci, turcii erau nevoiți mai întîi să înfrunte și eventual să lichideze mișcarea lui Carpoș. Se pare că cetele acestuia au luat parte la o nouă ofensivă a trupelor austriace, pînă la orașele Știp și Veles. Această ofensivă nu schimbă însă situația grea pentru răsculați: trupele turcești, masate la est și sud de teritoriul stăpînit de Carpoș, au atacat întăriturile insuficient consolidate ale acestuia și au cucerit aproape tot teritoriul stăpînit de el. În luna decembrie Carpoș a fost prins și tras în țeapă de turci. Au fost înfrînte și resturile oștirii lui situate în trecătoarea Caceanic, iar trupele austriace au fost împinse dincolo de teritoriul Macedoniei. Odată cu aceasta s-a pus capăt celei mai puternice răscoale din acele ținuturi împotriva jugului otoman de la instaurarea lui.

Ținînd seama de proporțiile mișcării haiducești în Macedonia în această vreme și de metodele de luptă ale acesteia împotriva orînduirii feudale turcești, considerînd că răscoala lui Carpoș este un rezultat al mișcării de rezistență haiducești, autorul cărții găsește că ea are foarte multe asemănări cu răscoala lui Doja.

Importanța personalității lui Carpoș constă în aceea că el a știut să se folosească de conjunctura politică prielnică și să lărgească mișcarea haiducească din nord-estul Macedoniei, transformînd-o într-o răscoală populară de masă, îndreptată împotriva jugului otoman.

Ceea ce poate să intereseze în mod deosebit pe un cititor român, în legătură cu personalitatea lui Carpoș, sînt acele date din biografia lui care se referă la Țara Romînească. Potrivit datelor păstrate de tradiție, Petre Carpoș, provenind dintr-o familie de morari săraci, a lucrat cîtva timp în minele de lîngă Cratovo. Sărăcia l-a determinat însă să emigreze în Țara Romînească, în căutarea unei existențe mai bune. Potrivit aceleiași tradiții, Carpoș, după ce a lucrat mult timp în Țara Romînească și a realizat un oarecare cîștig, s-a întors în patria sa. Acolo el a fost jefuit de turci și s-a văzut nevoit să se angajeze din nou ca lucrător la mină. Auzind, pe cînd lucra acolo, de înaintarea trupelor austriace spre Macedonia, Carpoș a organizat pe toți lucrătorii mineri și i-a atras în răscoală.

Nu este exclus ca aceste date păstrate în tradiția populară să aibă la bază o realitate. În orice caz, această tradiție confirmă faptul că locuitorii din Macedonia, încă de pe atunci emigrau în număr mare în Țara Romînească, atît în vederea asigurării traiului, cît și cu scopul de a se pune aici la adăpost de zulumurile turcilor practicate în Balcani.

S. I.

*T. K. Krîlova, Русская дипломатия на Босфоре в начале XVIII в.
(Diplomația rusă la Bosfor la începutul secolului al XVIII-lea).
„Исторические записки“, vol. 65 (1959), p. 249—277,*

Evenimentele internaționale din cursul primului deceniu al secolului al XVIII-lea capătă noi explicații în lumina datelor arhivistice referitoare la relațiile diplomatice ruso-turce, după pacea de la Carlovăț (1699). Conform acestui tratat, Rusia căpăta dreptul să țină la Constantinopol un reprezentat diplomatic permanent.

Expunerea largă a autoarei asupra acțiunilor diplomatice din această vreme cuprinde referiri importante la țările romîne, bazate și ele, ca și cea mai mare parte a restului studiului, pe materiale din arhive, inedite. Printre altele se menționează momente de colaborare romino-rusă. Astfel, marele stolnic Constantin Cantacuzino a contribuit în cea mai mare măsură la deju-

care intrigilor polono-suedeze, și ale tătarilor din Crimeea împotriva rușilor, în 1704. În 1706, Const. Brîncoveanu, domnul Țării Românești, este învinuit că are relații cu rușii și că-i îndeamnă pe aceștia la război împotriva Porții. Potrivit datelor din arhivele rusești, el a reușit să se justifice față de turci datorită sumelor uriașe de bani cu care a cumpărat bunăvoința demnitarilor otomani. În aceleași materiale și-au găsit oglindire și intrigile dintre domnul Moldovei și al Țării Românești.

Tot în această vreme urzea intrigi solul Franței la Constantinopol, îndemnînd Poarta împotriva Rusiei. Acesta susținea, printre altele, că țarul ar fi primejdios pentru Poartă datorită relațiilor ce le întreține cu Țara Românească și cu Moldova, precum și cu grecii din Constantinopol. Domnul Țării Românești și stolnicul C. Cantacuzino au ajutat pe solul Rusiei P. A. Tolstoi să combată aceste intrigi.

În articol se găsesc referiri și la unele momente cînd țările române au trebuit să execute poruncile Porții, ca de pildă, concentrarea trupelor împotriva Rusiei în 1707, punerea sub observație în 1708 a tuturor persoanelor care veneau din Rusia etc.

Acestea și alte informații privitoare la țările române, ca acelea în legătură cu negoțul lor, cu capuchehaele, primirea lui P. A. Tolstoi la Iași etc., sugerează considerații și cercetări noi de făcut asupra unor momente din relațiile romîno-ruse la începutul secolului al XVIII-lea¹.

S. I.

V. D. Kononov, О плане вооруженного восстания Г. С. Раковского в Болгарии в период Крымской войны (*Despre planul unei răscoale armate a lui Gh. S. Rakovski în Bulgaria în perioada războiului Crimeii*), „Ученые записки Института славяноведения“, XVI, 1958, p. 304—309.

În scurtul articol cu titlul de mai sus se cercetează, pe baza datelor din arhivele sovietice, planul de răscoală în Bulgaria, la începutul războiului Crimeii, întocmit de revoluționarul bulgar Gh. S. Rakovski și necunoscut pînă în prezent.

În legătură cu pregătirea acestei răscoale este menționată și Țara Românească. Astfel, în arhivele rusești se găsește menționat faptul că Gh. S. Rakovski a trimis în decembrie 1853 în țara noastră pe omul său de încredere, Ivan Bațov, ca să aducă la cunoștință comandanților ruși planul răscoalei. Răscoala urma să fie înfăptuită de o societate secretă bulgară pe care consulul rus de la Belgrad o caracterizează drept „Eteria bulgară“.

Comandanții armatei ruse din Țara Românească de asemenea au întocmit unele planuri în vederea organizării sau sprijinirii răscoalelor în mijlocul popoarelor înrobite din Balcani. În acest scop, s-a înființat la București un centru de informare condus de consilierul rus Fonton. Acolo se centralizau informațiile asupra situației din provinciile de sub stăpînirea otomană și se studiau posibilitățile și mijloacele de sprijinire a răscoalelor.

În timpul cînd se desfășurau pregătirile pentru declanșarea unei răscoale în Bulgaria, după ianuarie 1854, Gh. S. Rakovski se găsea la Calafat ducîndu-și aci activitatea politică. Tot atunci trimisul său I. Bațov, care se găsea încă la Belgrad, a fost chemat de Fonton să vină la Craiova apoi la cartierul general al armatei ruse în vederea intensificării pregătirilor. Urmează ca cercetările viitoare să arate de ce s-a renunțat la acest plan.

Mai mult decît aceste simple mențiuni în legătură cu țara noastră, poate să intereseze pe cercetătorul român analogia și legătura ce pare că există între planul de răscoală al lui Gh. S. Rakovski și planul unei răscoale concomitente în Țara Românească, în a cărei pregătire sînt implicați și revoluționarii romîni de la 1848, Gh. Magheru ș. a. aflați în refugiu în Turcia. Răscoala din Țara Românească a și izbucnit în județul Mehedinți în decembrie 1853 și a fost reluată în aprilie 1854, fiind condusă de Gh. Scurtulescu, despre care știm că întreținea legături cu emigranții romîni de la 1848 care în această vreme se aflau dincolo de Dunăre, la Vidin.

Mișcarea izbucnită în jud. Mehedinți, care în cursul desfășurării sale capătă un pronunțat caracter social, este și ea aproape complet necunoscută. În prezent se cercetează materialele

¹ Datele arhivistice referitoare la țările române folosite de autoare, provin din fondul de documente privind Turcia. Se vede, deci, că acesta cuprinde unele informații care lipsesc sau sînt slab cuprinse în fondul publicat de A.C. Stourdza, *Constantin Brancoveanu, Prince de Valachie (1688—1714). Son regne et son époque*, vol. III, Paris, 1915, p. 302 + 205 p. De aceea lipsește descrierea mai exactă a unor momente mai caracteristice din activitatea lui C. Cantacuzino, în valorosul studiu al lui C. Șerban, *Legăturile stolnicului Constantin Cantacuzino cu Rusia*, publicat în „Studii și articole de istorie“, II, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R. 1957.

privind această mișcare. Este semnificativ că ea izbucnește tocmai în timpul cînd era plănuită și răscoala din nord-vestul Bulgariei, adică în regiunile vecine Mehedințului.

Nu este deloc exclus ca o cercetare atentă a tuturor materialelor (rusești, românești și bulgărești), în legătură cu războiul Crimeii să scoată la iveală faptul, ce se întrezărește la lectura articolului de față, că între evenimentele de la noi și din Bulgaria în această vreme, există o legătură mult mai strînsă.

S. Iancovici

E. N. Mincev, Неизвестни страници за театралната дейност на Добри Войников и Д. Великсин (*Pagini necunoscute din activitatea teatrală a lui Dobri Voinikov și D. Veliksin*), „Театър“, nr. 11 — 1957, p. 69—72.

Autorul publică, după o ediție rarisimă*, amintirile artistei și scriitoarei bulgare Ecaterina Vasileva despre începuturile teatrului bulgăresc la Brăila și București, despre rolurile pe care le-a interpretat ea în piesele lui Dobri Voinikov. Pentru prima dată se arată că poetul Veliksin a scris o piesă, reprezentată la Brăila, în limba română pentru a fi înțeleasă de întreaga populație a Brăilei: români, bulgari și greci. Piesa evoca lupta și jertfa voievozilor (căpitani de haiduci) bulgari Nikola Voivodov și Tvetko Pavlovici, morți în lupta antiotomană la 1867. Se arată, de asemenea, activitatea poetică, dramatică și patriotică a Ecaterinei Vasileva și se traduce un poem scris de ea în limba română și recitat la Brăila, înaintea unei reprezentații cu piesa „Velislava“, în 1871. În acest poem se face apel la unirea tuturor în lupta antiotomană pentru eliberarea poporului bulgar.

A. C.

M. A. Birman, Ной Буачидзе в Болгарии (страница истории революционных связей России и Болгарии) [*Noi Buacidze în Bulgaria (O pagină din istoria legăturilor revoluționare dintre Rusia și Bulgaria)*]. „Новая и новейшая история“, 1960, nr. 2, p. 127—132.

Datele privind figura și activitatea lui Noi Samuel Buacidze în Bulgaria prezintă interes și pentru specialiștii în domeniul istoriei contemporane a României. Fiind unul dintre revoluționarii bolșevici de seamă din Georgia, participant la revoluția din 1905 în Rusia, conducător al unei răscoale țărănești din vestul Georgiei și organizator principal al „Republicii din Kirilsk-Bielogorsk“ în decembrie 1905, S. Buacidze este prins de ohrana țaristă și trimis în exil în 1907. În 1911, el reușește să scape din exil și să treacă în Turcia. Urmărit și acolo pentru activitatea lui revoluționară, S. Buacidze se adăpostește în Bulgaria. De aici izbutește să plece, spre sfîrșitul anului 1915, la Geneva unde colaborează direct cu V. I. Lenin. În 1917 s-a întors în Rusia și a organizat puterea sovietică în nordul Caucazului.

În timpul șederii sale în Bulgaria, S. Buacidze își desfășoară în continuare activitatea revoluționară, începută în Georgia, întreține corespondență cu V. I. Lenin și cu N. K. Krupskaja, întreține relații și colaborează cu reprezentanții partidelor social-democrate din celelalte țări balcanice: Serbia, România, Grecia.

În scrisorile sale din Sofia, adresate lui V. I. Lenin în mai, iunie și iulie 1915, sub pseudonimul Sambua¹, Buacidze îl informează despre sărbătorirea zilei de 1 mai în România, despre acțiunile social-democraților de aici, programul și tactica de luptă a partidului social-democrat din România, despre Conferința a 2-a a partidelor social-democrate din Balcani, care s-a ținut în iulie 1915 la București etc.

În scrisoarea din 19 iunie/2 iulie 1915, S. Buacidze indică lui Lenin câteva adrese din țările balcanice în vederea întreținerii legăturilor cu mișcările social-democrate din aceste țări. Pentru România este indicată adresa ziarului „Lupta“ din Piața Amzei 26, fiind menționat și numele Ecaterinei Arbore.

* E. Vasileva, *Annales de la dynastie russe*, Paris 1923.

¹ Aceste și alte scrisori sînt publicate în revista, sovietică „Исторический Архив“, 1959 nr. 3, p. 69—85.

Într-un articol pregătit pentru revista bolșevică „Comunist”¹ Buacidze dă o înaltă apreciere social-democrației din Balcani, subliniind fermitatea poziției ei internaționaliste, lupta ei hotărâtă împotriva burgheziei.

Toate datele în legătură cu activitatea lui S. Buacidze, atât cele publicate în „Новая и новейшая история” cât și cele publicate în „Исторический Архив”, arată că nu este vorba numai de relații revoluționare bulgaro-ruse, ci de un cadru de relații politice mai largi, care cuprinde și aspecte ale mișcării muncii rești din țara noastră. Ținând seama de interdependența faptelor, unele probleme de istorie contemporană a patriei noastre se pot lămurii și completa cu ajutorul materialelor privind problemele specifice ale istoriei popoarelor slave vecine.

S. I.

„Годишник на Българския библиографски институт Елин Пелин“ (*Anuarul Institutului bibliografic bulgar Elin Pelin*), tom. VI, Sofia, 1959, 451 p.

Tomul VI al Anuarului se deschide cu articolul lui Evloghi Bujaški intitulat „Realizări și unele probleme bibliografice în domeniul cunoașterii lui Dimităr Blagoev” (p. 5—41).

Autorul trece în revistă în mod critic tot ce s-a scris despre Blagoev de la moartea acestuia (7 mai 1924) și pînă la predarea articolului, punînd în lumină popularitatea primului răspîditor al marxismului în Bulgaria și interesul manifestat pentru cunoașterea cît mai amănunțită a vieții și operei sale concretizată în diverse biografii. Autorul indică unele scrisori și documente inedite păstrate în casa-muzeu D. Blagoev din Sofia și în muzee din alte orașe, care întregesc cunoașterea operei sale și au fost omise în lucrările de pînă acum.

„Inventarelor bulgărești de manuscrise slave” le consacră un articol Ivan Dujcev (p. 43—65). Autorul prezintă lucrările de acest gen din Bulgaria, scoțînd în evidență necesitatea de a întregi opera înaintașilor și în același timp de a trece la o descriere mai temeinică a conținutului lor, aceasta avînd o mare importanță pentru studiul evului mediu slav.

Hristo P. Kapitanov publică un articol interesant privind relațiile romîno-bulgare „Bogdan Petriceicu Hasdeu și bulgarii. Prietenia lui cu Gh. Sava Rakovski” (p. 67—90). Prima parte este evocarea vieții lui Hasdeu și a momentului istoric în care au trăit cei doi prieteni, în deosebi anii 1863—1867. Se subliniază aportul lui Hasdeu în culegerea și publicarea de folclor bulgar în ziarele și cărțile sale și colaborarea la ziarul *Bădăstnost* — „Viitorul”. Partea a doua a acestui articol este o prețioasă bibliografie a problemei. Mai mult, fiecare titlu este însoțit de un rezumat succint dar reliefind ideile esențiale ale articolului respectiv. Articolul este în același timp un omagiu adus lui Hasdeu și legăturilor de prietenie romîno-bulgare.

N. Kaftangiev prezintă în articolul „UNESCO și bibliografia” (p. 91—105) activitatea depusă în cadrul acestei organizații internaționale — din care face parte și țara noastră — pentru cunoașterea producțiilor culturale din țările lumii sub forma bibliografiilor naționale, regionale și internaționale speciale (ca de pildă „Liste mondiale des périodiques spécialisés dans les sciences sociales”, „Bibliographie linguistique”, „Nouvelles bibliographiques” ș.a.).

După prezentarea unei „Schite asupra începutului și dezvoltării presei armenesti în Bulgaria” de către Nerses Kasabian (p. 107—120)* urmează bibliografia „Traducerile din literatura bulgară în limbile popoarelor din Jugoslavia 1850—1957” de Slobodan Komadinici (p. 121—138).

Partea a doua a anuarului se deschide cu prezentarea — de către Todor Borov — a profesorului de istorie a literaturii ruse din Universitatea din Leningrad P. N. Berkov cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani. P. N. Berkov a scris partea cuprinzînd anii 1690—1720 din valoaroasa „Istorie a literaturii ruse” în trei volume, editată de Acad. de științe a U.R.S.S. și numeroase alte studii din care sînt amintite în prezentarea de mai sus. Tot T. Borov face în continuare o dare de seamă asupra „Conferinței de bibliografie de la Varșovia” din sept. 1957, care a fost inițiată de bibliologi romîni și la care au participat țările socialiste din Europa. Acolo s-au discutat metodele de colaborare pentru alcătuirea bibliografiilor retrospective naționale. Acestea, dat fiind faptul că în trecut activitatea culturală națională, în general cea scrisă, s-a desfășurat

* Se arată că fondatorul primului ziar în limba armeană în Bulgaria a fost un armean cetățean romîn Antranic Ioanescu, iar ziarul editat de el cu litere latine „Huis” (Nădejdea) a apărut la Varna începînd din 1884.

¹ Articolul găsit în manuscris este publicat în nr. citat mai sus al revistei „Исторический Архив”, p. 79—81.

în regiuni care făceau parte din alte state (Austro-Ungaria în deosebi) nu pot fi făcute decât cu colaborarea între biblioteci. Bine venite și foarte utile sînt în continuare, studiile lui Dimităr Ivancev despre „Experiența Uniunii Sovietice în domeniul bibliografiei retrospective a presei periodice” (p. 161—173) și relatările lui Lucian Avramov despre „Conferința privitoare la editare în țările socialiste” (p. 193—206), ținută la Leipzig în aprilie 1957, unde s-au stabilit strînse legături de colaborare și editare în comun a unor cărți și s-a prezentat experiența diferitelor edituri. Două interesante studii au ca temă relațiile culturale bulgaro-ruse. Primul, al lui N. M. Dilevski, în studiul intitulat „Epistolarul lui N. G. Kurganov în biblioteca lui Neofit Rilski de la Rila” (p. 161—173) pune în lumină răspîndirea largă și prețuirea de care se bucura acest epistolar în rîndurile unor intelectuali de seamă bulgari ca V. Aprilov și Neofit de la Rila. Cel de al doilea studiu aparține regretatului Ivan Kr. Stoicev și aduce prețioase precizări în legătură cu primii traducători ai nuvelor istorice „Kirjali” de A. Pușkin și „Kirdžali” de M. Ceaikovski. Prima a fost tradusă de Mihail G. Grekov ajutat de I. V. P. Krilov, iar cea de a doua de către Ștefan Botev ajutat, după unele indicații, de frații săi Hristo, Kiril și de către P. Berkovski. Traducerea din M. Ceaikovski a fost publicată în ianuarie 1874 în ziarul „Nezavisimost” (Independența), iar cea a lui Șt. Botev în „Zname” (Steagul) din 1875. Ambele au apărut la București. Cei doi autori de mai sus au adus aceste prețioase date folosind și materiale de arhivă.

Importanța acestei științifice metode de cercetare este arătată de Veselin Traikov în articolul „Documentele de arhivă ca izvor de informații pentru repertoriul cărții bulgare” (p. 207—212). O bogată rubrică de recenzii și note bibliografice pun la curent pe cititor cu noile lucrări apărute în Bulgaria și peste hotare, contribuind în mod pozitiv la valoarea de ansamblu a Anuarului Institutului Bibliografic Elin Pelin.

Aurelian Constantinescu

Избранные произведения болгарских революционных демократов (Bucăți alese din operele revoluționarilor-democrați bulgari), Moscova, 1959, 666 p.

Această culegere a fost editată de către Universitatea „Lomonosov” din Moscova, sub redacția lui P. Zverev, membru corespondent al Academiei bulgare de științe și a lui L. V. Vorobiov care semnează și studiul introductiv.

Volumul cuprinde o serie de articole și scrisori ale lui Liuben Karavelov, cîteva scrisori ale lui Vasil Levski și articole semnate de Hristo Botev. Toate acestea apar pentru prima dată în limba rusă, cu excepția unora din articolele lui Botev. Pieseile sînt dispuse după o riguroasă ordine cronologică, ceea ce dă lectorului posibilitatea de a urmări ideile și desfășurarea concepției fiecăruia dintre acești luptători.

Articolele lui Hristo Botev ocupă locul central în această culegere. Multe din ele sînt consacrate situației internaționale, mișcărilor revoluționare și problemelor literare.

În studiul introductiv, L. V. Vorobiov trece în revistă istoriografia referitoare la revoluționarii democrați bulgari și prezintă pe scurt situația social-politică și economică a Bulgariei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Autorul subliniază influența revoluționarilor democrați ruși asupra celor din Bulgaria, influență care a devenit și mai puternică în urma legăturilor culturale dintre cele două țări.

Prin însuși titlul volumului, redactorii sovietici situează pe Liuben Karavelov printre revoluționarii democrați și nu-l consideră liberal, așa cum îl văd unii cercetători bulgari ca de pildă M. Dimitrov, G. Grozev, etc. Alți cercetători (S. A. Nikitin și alții) au admis că L. Karavelov, pe cînd se afla în Rusia, a suferit o puternică influență din partea slavofililor. Articolele social-politice și filozofice reflectă perioada formării și luptei Comitetului Central revoluționar bulgar (C.C.R.B.) — din anii 1869—1876.

În articolele lui Liuben Karavelov (1869—1874) se oglindesc problemele fundamentale, care frământau poporul bulgar în această vreme. De pildă, problema națională în Balcani, atitudinea țărilor europene față de această problemă, critica politicii externe a Turciei și Austriei etc. Multe articole sînt consacrate situației internaționale, mișcării revoluționare din Europa, iar altele ating problema panslavismului și a slavofilismului. Volumul mai cuprinde și programul C.C.R.B. din octombrie 1870, după varianta rusă de la Geneva. Aproape toate aceste lucrări sînt datate din București.

Scrisorile lui V. Levski se referă la cereri de armament și materiale de la emigrația bulgară din România și Serbia, la corespondența cu C.C.R.B. și comitetele revoluționare bulgare locale,

corespondențe trimise ziarelor din București etc. Multe scrisori se referă la necesitatea de organizare a răscoalei, la strategia și tactica revoluției populare din Bulgaria ș. a. În scrisoarea către Gancio Milov și L. Karavelov, Levski arată felul în care vede el viitorul stat bulgar liber, cu drepturi egale pentru toate naționalitățile. Astfel în articolul: „Cu ce pot fi ajutați bulgarii“ L. Karavelov și I. G. Pîjev arată că „o organizație asemănătoare celei ungurești, înființată de Klapka și Kosuth la Torino, sau celei rusești de la Londra, înființată de Herzen, o astfel de organizație poate să dea un impuls slavilor sudici și să le arate viitorul minunant“. În același articol se vorbește despre necesitatea lupei armate pentru cucerirea libertății. Concepțiile lui Cernîșevski în problema slavă găsesc o deplină înțelegere din partea lui L. Karavelov, care critică revista slavofililor pentru atitudinea lor în politica externă, în problema limbii ucrainene etc.

Adoptînd părerea cea mai răspîndită printre istoricii bulgari, L. V. Vorobiov datează formarea C.C.R.B., al cărui program oficial și conspirativ a fost întocmit de Karavelov, în 1870. Autorul prezintă pe L. Karavelov ca pe un ideolog al țărănimii și meseriașilor ruinați. Arată ideile materialiste în concepția filozofică a lui Karavelov, ca și poziția sa idealistă în înțelegerea vieții sociale. Autorul remarcă șovăelile liberale ale lui Karavelov după 1874—1875, cauzate de scăderea temporară a spiritului revoluționar din sinul țărănimii bulgare.

L. V. Vorobiov consideră că ideologia lui L. Karavelov a fost prima treaptă a democratismului revoluționar bulgar, care abia se desprinsese de ideologia burgheziei naționale. Ruptura completă de această ideologie au desăvîrșit-o Vasil Levski și Hristo Botev.

Vasil Levski e prezentat ca un luptător încercat, format prin experiența luptei poporului și care a suferit și influența lui L. Karavelov. Scrisorile lui V. Levski sînt importante, deoarece ele oglindesc legăturile democratismului revoluționar cu practica mișcării țărănești. Sarcinile revoluției țărănești, după autor, se reflectă cel mai bine în lupta curajoasă și consecventă a lui V. Levski, care este cel mai de seamă tactician și strateg revoluționar. V. Levski este considerat de autor ca unul din precursorii social-democrației din Bulgaria.

Marele poet al poporului bulgar Hristo Botev, spune autorul, a fost conducătorul democrației revoluționare bulgare, un gînditor, un filozof și un sociolog eminent, în formarea căruia au avut o mare influență revoluționarii democrați ruși. Autorul subliniază ideile social-utopice ale poetului și arată că Botev a făcut un pas înainte față de Karavelov și Levski, dezvăluind esența revoluției țărănești. Autorul subliniază meritele deosebite ale lui Hristo Botev în organizarea mișcării. Hristo Botev, a cunoscut „Capitalul“ lui Marx într-un cerc revoluționar romîno-bulgar de la București și de aceea a înțeles mai adînc baza materială a vieții sociale. Totuși, rămînînd un socialist utopic, el nu a ajuns să înțeleagă socialismul științific. Autorul menționează că Botev, apreciînd unilateral dezvoltarea tehnicii în societatea capitalistă, care duce la ruina țărănimii și a micilor meseriași, nega progresul tehnic în general. L.V. Vorobiov scoate în evidență importanța pe care o are Botev în dezvoltarea literaturii bulgare pe calea realismului, ajungînd în operele sale la o contopire a perfecțiunii artistice cu ideile politice.

Culegerea de față prezintă o mare importanță pentru studiul mișcărilor revoluționare bulgare și pentru istoricii romîni care se ocupă de problema emigrației bulgare din România.

M. Tudora

I. V. Semionova, Новые данные о торговых связях России с Дунайскими Княжествами на рубеже XVIII—XIX вв (Date noi cu privire la legăturile comerciale dintre Rusia și Principatele dunărene la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea). „Учёные записки“ Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a U.R.S.S. Institutul de Istorie, 1959, tom 1, p. 179—200.

Scurtul dar prețiosul articol al I.V. Semionovei umple un gol resimțit în cunoașterea problemei de care se ocupă. În istoria rusă și romînă din trecut problema a fost doar menționată, citîndu-se și unele documente care ilustrau schimburile comerciale ruso-romîne în perioada indicată mai sus. Nu a existat însă un studiu consacrat acestei probleme.

La baza articolului I.V. Semionovei se găsesc materiale inedite din arhive, aflate în fondurile privind relațiile dintre Rusia și Turcia, campania lui P.A. Rumianțev, precum și materialele din fondul divanurilor Moldovei și Țării Romînești din arhivele Chișinăului.

Din aceste materiale reiese că legăturile comerciale, existente și înainte între Rusia și Principatele dunărene, se intensifică după pacea de la Kuciuc-Kainargi (1774). Un rol însemnat

l-au jucat, ca intermediari, negustorii ucraineni în schimbul de mărfuri dintre Rusia și principatele noastre.

În perioada studiată în articol se înmulțește numărul negustorilor moldoveni și ruși care frecventează bîlciurile din Rusia și din Moldova.

Din materialele documentare citate în articol, mai ales din listele de mărfuri expediate, se constată că în această vreme există un intens schimb de mărfuri între Rusia și Moldova. Rusia exportă în Moldova blănuri și produse meșteșugărești și importă de acolo vin, sare, nuci, fructe etc.

Dezvoltarea negoțului dintre Rusia și principate a contribuit la consolidarea relațiilor economice și prietenești între poporul nostru și cel rus.

Articolul de care ne ocupăm aci este bine documentat și constituie o contribuție de seamă a cunoașterea acestor relații.

S. I.

Dr. Nikola Škerović, Врење и завере против Турске четрдесетих година XIX в. (Frământări și comploturi împotriva Turciei în deceniul al cincilea al secolului al XIX-lea). „Историски Записи“, Cetinje, anul VII și VIII (1954 și 1955), vol. X. și XI, p. 474—497, 131—142.

În articolul cu titlul de mai sus al istoricului muntenegrean dr. Nikola Škerović, foarte interesant pentru istoria balcanică, apare pe neașteptate și un personaj român, un anume „boier“ Radu Leon.

Agent informator al Porții otomane, acest L. Radu călătorește în anii 1840—1845 prin Bulgaria, Grecia, Muntenegru și Serbia, observînd starea de spirit din aceste țări, căutînd, conform însărcinării date, să prindă firele diverselor acțiuni politice îndreptate împotriva Porții.

Rezultatele misiunii sale secrete sînt expuse într-un raport în șase pagini, adresat ministrului de externe al Porții la 1 iulie 1845 și iscălit de „Boierul L. Radu, slujbaş, cu osebite însărcinări de la Înalta Poartă“. Raportul se păstrează la Arhivele de stat din Belgrad, în traducere sîrbă, efectuată după originalul turc de către Laza Todorović, capuchehaia sîrbească la Constantinopol în 1845.

Din expunerea parafrazată a conținutului acestui raport și din comentariul autorului aflăm că Radu Leon s-a referit în raportul său în special la activitatea politică a emigranților polonezi din 1830—1831. După cum pretindea Radu că ar fi aflat, emigrația poloneză pregătea o răscoală generală în Balcani împotriva Turciei.

Semnatarul raportului afirma că a mai descoperit un complot antiotoman la Atena, în frunte cu Coletis epirotul, care urmărea eliberarea Epirului, Macedoniei și Thesaliei, eventual și a întregii Peninsule Balcanice. Un alt complot, descoperit tot la Atena, ar fi al bulgarului Simeon Semcov care se considera descendent al țarului bulgar Ioan Șişman. Răscoala urma să se declanșeze în Bulgaria, în anul 1846.

Printre adepții ideii unui mare stat slav—Slavia—se găsea și șeful statului muntenegrean, marele poet Petar Petrović-Njegoš. La acesta a venit în 1840 L. Radu cu misiunea de a obține de la el o diplomă de nobil pentru Alexandru, fiul lui Karagheorghe. Cu acest prilej L. Radu obține de la Njegoš și pentru sine însuși o diplomă prin care se atestă că el, Leon Radu, se trage din voievozi ereditari Radu — vici, din nahia Bielopavlici-lor. De această diplomă se servea Radu pentru a-și dovedi naționalitatea muntenegreană și a smulge diverse secrete politice. Pe această diplomă își bazează el titlul de boier, de care se folosește cînd semnează raportul.

Este evident că existența în Muntenegru a numelui Radule, Radu-vici, asemănător celui românesc, i-a folosit lui L. Radu ca să se pretindă voievod, boier, muntenegrean. Iar că Radu este român, aceasta e plauzibil și autorul articolului nici nu se îndoiește. Rămîne doar de identificat cine e acest Radu. În acest scop, dr. N. Škerović invocă doar două date găsite în arhivele sîrbești și anume: ar putea fi vorba de un oarecare Radu Isidor, menționat într-un raport din 1846 al capuchehaelii sîrbe la Constantinopol ca fugăr din Țara Romînească; sau ar putea fi vorba de un oarecare Radu Petre, semnatarul unei scrisori din 1849 către Ștefan Parna din Vilcani-Banat.

Se înțelege, că problema identificării lui Radu nu se poate rezolva numai pe baza a două date aflate întîmplător în arhivele sîrbești. Toată problema dezbătută de dr. N. Škerović necesită

concursul cercetătorilor din mai multe țări. Astfel, istoricilor polonezi le-ar reveni sarcina să identifice pe emigrantul polonez cu numele Reymer cu care a avut de-a face Radu, după cum cercetătorii bulgari au identificat pe Simeon Semcov despre care nu se știa nimic până la cunoașterea raportului secret al lui Radu. Istoriografiei române îi revine sarcina să identifice pe acest personaj interesant, care, cunoscând bine mai multe limbi a reușit să înjghebeze o seamă de relații politice. Cu toate exagerările sale de agent, Radu Leon se pricepea să aprecieze evenimentele politice ale vremii.

Până la găsirea eventuală a unor probe contrarii, noi credem că în persoana lui Radu, despre care este vorba în articol, am identificat pe comisul Leon (Leonte) Radu, șeful cunoscutei conjurații confederative din Moldova spre sfârșitul anului 1839¹. În sprijinul acestei identificări vorbesc datele biografice ale lui L. Radu și concepțiile lui.

Biografia lui L. Radu arată că nu pentru prima dată se ocupă el de probleme politice secrete. Născut la Constantinopol, L. Radu a trecut la un moment dat în Rusia unde, între 1815—1822, ocupă diferite slujbe: este copist, secretar, grefier și registrator de colegiu. Este interesant și foarte important faptul că în 1823 el este expulzat din Rusia „pentru purtarea sa dubioasă”. Este vorba desigur de o anumită activitate politică a lui. Este foarte posibil ca el să fi cunoscut mișcarea revoluționară din sudul Rusiei.

În Moldova, L. Radu este ispravnic în două rânduri și președinte al tribunalelor de la Neamț, la în arendă moșia de la Văleni (Roman) și în această calitate îi place să-și zică boier.

După descoperirea conjurației sale în Moldova, L. Radu este expulzat în Rusia. I se face un supliment de anchetă la Chișinău și în urma cererii sale, L. Radu este iertat pentru conjurația sa din Moldova și este trimis la sud de Dunăre. Înainte de a pleca, a fost obligat să dea o declarație prin care renunța la toate drepturile și titlurile primite în Rusia (între 1815—1823). Radu Leon se obliga să nu mai uzeze de supușenia rusească și să nu mai uneltească împotriva ordinii din Principatele române.

După cum a stabilit V. Popovici, pe baza unor dosare din arhivele Chișinăului², L. Radu a trecut la sud de Dunăre la data de 2 iunie 1840, „de când nu mai avem nici o știre despre Leonte Radu”. Această dată este foarte importantă, deoarece ea ne oferă posibilitatea ca, pe baza celor arătate de dr. N. Șkerović, totuși să știm ce a făcut L. Radu mai departe. Din materiale, reiese că Radu s-a dus la Constantinopol, locul său de naștere. Acolo într-un timp scurt înjghebează relații importante sau reia anumite legături pe care foarte probabil le avusese mai dinainte și îndată este trimis într-o misiune în Serbia. Este foarte posibil ca el să fi sosit în Serbia în luna iunie sau iulie, cum presupune dr. N. Șkerović. În orice caz, în decembrie 1840, L. Radu se găsește trimis la Cetinje, unde obține cele două diplome, una pentru el și una pentru Alexandru fiul lui Karagheorghe care se întorsese în Serbia, chiar în cursul anului 1839. Dr. N. Șkerović, presupune că L. Radu l-a cunoscut pe Alexandru în Serbia, a reușit să-i obțină încrederea și să i se ofere drept curier în Muntenegru, pentru a-și putea duce mai bine munca de agent informator. Cred că nu este exclus ca L. Radu să-l fi cunoscut pe fiul lui Karagheorghe încă din Basarabia, unde acesta trăia în timpul când și Radu se găsea acolo și făcea serviciile arătate mai sus. Este semnificativ faptul că în protocolul care cuprinde programul politic al lui Radu, la punctul 5, se propune unirea într-o confederație a Moldovei cu Țara Românească și cu Serbia.

În orice caz, putem admite că există o continuitate între datele biografice ale lui Radu după scoaterea sa din Moldova și apariția sa în rolul arătat în Balcani.

Concepțiile lui Radu, expuse în programul conjurației sale, mai ales în ce privește problemele politicii externe, comparate cu acelea din raportul său secret către Poartă, arată pe același bun cunoscător al evenimentelor politice ale vremii.

În sfârșit, acum pare firesc că raportul informativ către Poartă este semnat de „boierul Radu Leon”, deoarece el tot așa semnează și în Moldova. Este singurul titlu care îi mai rămăsese lui Radu după ce a fost constrâns să renunțe la celelalte cîștigate în Rusia. Iar calitatea de boier la care ține mult, și-o întărește prin diploma obținută de la Njegos.

Așadar, putem considera că datorită articolului Dr. N. Șkerović de la Cetinje se regăsește, cel puțin până la 1845, urma lui Leon Radu, care, după V. Popovici de la Iași, dispare din iunie 1840. Și invers: datorită studiului acestuia din urmă și altor date din literatura de specialitate românească se stabilește că misteriosul Radu din articolul lui dr. N. Șkerović nu este altul decât cel din Moldova cunoscut prin conjurația sa din 1839.

În lumina datelor de mai sus, înșăși această conjurație poate fi înțeleasă mai bine în unele din aspectele ei.

S. Iancovici

¹ Vezi colecția *Hurmuzaki*, Supl. I—6, p. 77—III, 125, 127, 129—151, 175, 189.

² Valerian Popovici, *Date noi despre conjurația confederativă din 1839* în „Studii și cercetări științifice” Acad. R.P.R., Filiala Iași, vol. I (1950) fasc. I, p. 451—467.

Dintre cele trei studii, cuprinse în prețioasa culegere cu titlul de mai sus, cel mai mare interes îl prezintă, prin referirile sale la istoria țării noastre, acela al lui V.D. Konobeev, privind *Relațiile ruso-bulgare în anii 1806—1812* (p. 194—291).

Autorul aduce o contribuție din cele mai importante, bazată în mare parte pe cercetarea unor materiale de arhive noi, la lămurirea acestei probleme insuficient tratată până acum în istoriografie. Pagini întregi din cuprinsul articolului se referă la evenimente din istoria țării noastre.

Vorbind pe larg despre viața emigrației bulgare din acea vreme în țările romine, V. D. Konobeev descrie amănunțit activitatea fruntașilor bulgari de atunci, Ivan Zambin și a lui Sofronie din Vrața care a trăit și activat în București, cu începere din anul 1803. Cercetătorul sovietic stabilește că ideea trimeriei în Rusia a delegației bulgare în 1804 a apărut în Bulgaria, la Vrața, și nu în mijlocul emigrației bulgare din Țara Românească, cum greșit au susținut alătdată V.N. Zlatarski¹ și M. Arnaudov.²

O mare parte din studiul lui V.D. Konobeev este consacrată acțiunilor de luptă împotriva jugului otoman, organizate în 1806—1812 de către bulgarii aflați în Moldova și în Țara Românească. Apariția detașamentelor de luptă mixte bulgaro-moldo-românești se explică prin năzuința eliberării atât de sub jugul otoman, cât și de jugul exploatare al boierilor. Aceste detașamente s-au alăturat trupelor rusești chiar de la începutul campaniei și au luptat la Călărași, Brăila și Galați.

Detașamentele de voluntiri au jucat un rol decisiv în apărarea Bucureștilor de asediul circulațiilor lui Mustafa Bairactar pașa, în decembrie 1806. Sînt foarte interesante afirmațiile autorului (p. 220) în legătură cu prezența la București a lui Tudor Vladimirescu care a organizat rezistența împreună cu Nicolae Vucici, comandantul de voluntiri sîrbi, bulgari și romîni. Datele în legătură cu acțiunea din acest moment a lui Tudor Vladimirescu, necunoscută în istoriografia noastră pînă în prezent, ar fi foarte prețioase pentru noi, dacă am avea toată certitudinea că despre aceasta există date documentare categorice. Din păcate însă autorul nu citează nici o sursă și îndată trece la relatarea că Tudor Vladimirescu s-a retras în munții Olteniei unde „a continuat să ducă războiul de partizani” (p. 220). Acolo, s-a dus și a luptat alături de el și detașamentul de „arvați” (p. 225), alcătuit din bulgari și romîni.

În continuare, autorul descrie și activitatea celorlalte formații de voluntiri bulgari, romîni, sîrbi, greci etc. cum erau: Cernoserbskii husarskii polh, polcul de voluntiri cazaci, comanda de „arnăuți” alcătuită din bulgari, legiunea grecilor, corpul de cavalerie bulgară a lui Pinalov.

Participarea acestor detașamente de voluntiri, în mare parte bulgărești, la acțiunile armatei ruse a avut ecou în Bulgaria și a influențat inițiativele de luptă ale poporului bulgar pe teritoriul Bulgariei, în 1807—1808. Mișcarea armată bulgară se produce mai ales în nord-vestul Bulgariei de azi, adică mai aproape de focarul mișcării răsculaților sîrbi. Referindu-se la rolul lui Haiduc Velco Petrovici, autorul subliniază, greșit după cîte știm noi, naționalitatea bulgară a acestui brav luptător din ținutul Țirna Reka. Acțiunea lui Haiduc Velcu se încadrează în frământările bulgarilor, în sensul că mulți bulgari s-au înrolat în cetele lui, după cum, de altfel, au fost înrolați în cetele acestuia și mulți romîni localnici, numiți ungureni, după cum se relatează chiar în eposul despre isprăvile vitejești ale lui Haiduc Velcu.

Fapt este că voluntirii bulgari au luptat în număr mare în 1806—1808 împotriva jugului turcesc, împreună cu moldovenii, muntenii și sîrbii.

Mișcarea bulgarilor din Moldova și din Țara Românească ia un nou avînt în 1809 datorită și ajutorului comandanților ruși Prozorovski și Bagration. Aceștia desfășoară o activitate intensă în legătură cu situația bulgarilor în 1810, în colaborare cu Sofronie din Vrața. În legătură cu aceasta se dau în studiu unele date și despre Manuc bei în Țara Românească.

Bulgarii din sudul Dunării au sprijinit activ lupta oștirilor rusești, în 1810. Pentru acest motiv mulți țărani bulgari au trebuit să emigreze la nord de Dunăre. Aici au devenit țărani

¹ V. N. Zlatarski, Политическата роля на Софрония Врачански през руско-турската война 1806—1812, год. «Годишник на Софийския Университет», кн. XIX, Sofia 1923.

² M. Arnaudov Софроний Врачанский, Sofia 1947.

dependenți pe moșiile boierilor. M.I. Kutuzov a luat mai multe măsuri menite să ușureze situația țăranilor bulgari imigrați, cum arată pe larg autorul articolului.

Vorbind despre crearea oștirii pămîntene bulgare, V.D. Konobeev rectifică pe V.N. Zlatarski și pe Kraev, arătînd că oștirea a fost organizată în anul 1811 și nu în 1810, cum au susținut cei doi istorici bulgari. Ea nu a apărut numai în Principate, cum iarăși s-a afirmat în trecut, ci s-a alcătuit din două feluri de formații, anume: pe de o parte din micile detașamente de emigranți bulgari în Principatele romîne, apărute spre sfîrșitul anului 1810, iar pe de altă parte din detașamentele și cetele apărute pe teritoriul Bulgariei, tot în anul 1810. Din acestea Kutuzov a organizat în iunie anul următor oștirea pămînteană bulgară. Această oștire, alcătuită la început din 500 oameni, a luptat eroic alături de armata rusă în ofensiva din 1811 a acesteia, la sud de Dunăre. În felul acesta, lupta de eliberare națională a bulgarilor de la începutul secolului al XIX-lea a ajuns la apogeu în 1811.

Dar burghezia bulgară din Principate a căutat să folosească lupta maselor în interesele ei de clasă. Autorul își bazează această afirmație pe analiza revendicărilor acestei burghezii exprimate mai ales în „Cererea tuturor bulgarilor aflați aici” întocmită de Sofronie din Vrața în mai 1811. Acest document, despre care se vorbește aci pentru întâia oară, dovedește năzuința burgheziei bulgare de a-și crea o situație egală cu aceea a burgheziei în formare din Principate. Revendicările exprimate în acest prețios document au un caracter economic, politic și juridic; toate erau menite să creeze teren propice dezvoltării capitalismului.

În ultima parte a articolului, se arată soarta oștirii pămîntene bulgare după terminarea războiului ruso-turc din 1806—1812. Aproape întreagă această oștire a trecut în Basarabia. Țăranii bulgari care alcătuiau oștirea pămînteană au fost supuși cu începere din iunie 1812 la prestații în folosul boierilor stăpîni de moșii. Această politică a lui Ciceakov, care a anulat înlesnirile acordate bulgarilor imigrați de către Kutuzov, i-a determinat pe aceștia să prefere a se așeza dincolo de Prut unde aveau condiții asemănătoare acelorora în care trăiau cazacii. Acolo însă autoritățile țariste n-au admis, în cele din urmă, organizarea unei oștiri permanente bulgare asemănătoare aceleia a cazacilor.

Așadar, în acest studiu în care se arată epoca de început a renașterii naționale bulgare și acțiunea maselor populare, se vede totodată împletirea strînsă a unor fapte importante de istorie ruso-bulgaro-romînă.

Mai puține referiri la istoria noastră găsim în articolul *Legăturile culturale ruso-bulgare în deceniile 4—5 ale secolului al XIX-lea*, din același volum (p. 113—193). În partea I-a a acestui studiu, autorul, D.G. Pesceanli, arată începuturile mișcării culturale bulgare care a evoluat în condiții de luptă grea, dusă împotriva politicii de asimilare promovată atât de cuceritorii turci cît și de clerul grecesc, impus poporului bulgar.

Aici se arată activitatea unei întregi pleiade de bulgari învățați care s-au instruit în Rusia, apoi au sădit cultura și învățătura în rîndurile poporului bulgar. În articol se vorbește mai pe larg despre înființarea și progresul cunoscutei școli de la Gabrovo care a fost ajutată și de bulgarii aflați în țările romîne. Se știe că frații Mustacov din București erau printre episcopii acestei școli.

Este interesantă relatarea, făcută în cadrul acestui articol (p. 141), că Petre Sapunov și alți bulgari din București au preconizat ideea, în problema învățămîntului mediu, ca tinerii bulgari să fie aduși în școlile romînești. Acestui curent de orientare spre țările romîne în problema învățămîntului i s-a opus Aprilov, care a militat pentru trimiterea tinerilor bulgari la școlile rusești.

Rolul bulgarilor instruiți în școlile rusești în dezvoltarea învățămîntului din Bulgaria este uriaș, după cum se vede din larga expunere a autorului (p. 146—173). De asemenea cultura poporului bulgar a fost ajutată foarte mult prin răspîndirea în Bulgaria a cărților rusești. Cele mai multe erau aduse prin Țara Romînească și Moldova. Primele cărți rusești cetite de Karavelov au fost aduse din Țara Romînească (p. 181). Neofit de Rilă și-a ținut lecțiile la școala din Gabrovo pe baza manualelor rusești aduse de la Odesa prin București.

În felul acesta se vede că a existat o contribuție modestă și indirectă a țării noastre la progresul școlii bulgarești.

În cel de al treilea studiu din volumul prezentat aci este tratată una dintre problemele centrale din istoria Bulgariei: *Porîia Rusiei în problema proclamării independenței Bulgariei în anul 1908* (p. 3—112). În cadrul unei analize largi a situației politice internaționale din acea vreme se arată rolul progresist jucat de Rusia în întărirea independenței naționale a Bulgariei.

Iono Mitev, К вопросу о роли Стояна Займова в болгарском освободительном движении (Contribuții la problema rolului lui Stoian Zaimov în mișcarea bulgară de eliberare), în „Вопросы истории“, nr. 9, 1959, p. 138—156.

Lupta eroică a poporului bulgar pentru eliberare națională este o pagină glorioasă a istoriei luptei tuturor popoarelor balcanice, ca și a poporului nostru, împotriva dușmanului comun — Imperiul otoman — care în decurs de cinci secole a subjugat aceste popoare.

Alături de eroii naționali ai poporului bulgar ca H. Botev, V. Levski au luptat și mulți alți revoluționari. Unul dintre activiștii de seamă ai mișcării bulgare de eliberare este și Stoian Zaimov.

În legătură cu activitatea lui, în istoriografia sovietică și bulgară au apărut aprecieri contradictorii, în sensul că unii autori au contestat rolul pozitiv al lui S. Zaimov, prezentându-l ca trădător. Pentru elucidarea problemei, pe baza întregului material documentar existent, autorul articolului analizat, Iono Mitev, dovedește în mod incontestabil rolul pozitiv al acestui luptător în „Răscoala din aprilie 1876“.

Pentru cititorii din R.P. Română articolul prezintă interes, întrucât arată odată în plus unitatea de interese a popoarelor romin și bulgar în lupta contra cîmpitorului comun, faptul că teritoriul patriei noastre a slujit ca loc de refugiu al fiilor credincioși ai poporului bulgar, care s-au ridicat la luptă activă pentru eliberarea patriei. De aici au organizat lupta, și tot de aici au pornit și au aprovizionat cu arme pe țărani și meseriași din Bulgaria.

Ca membru al Organizației revoluționare interne, S. Zaimov a fost condamnat în 1873 pentru activitatea revoluționară depusă la muncă silnică pe viață. În anul următor el reușește însă să evadeze și se refugiază la București. Aici el intră în legătură cu conducătorii Comitetului Central Revoluționar Bulgar (C.C.R.B.) H. Botev, V. Levski și alții.

După încercarea nereușită de a organiza o răscoală în 1875, C.C.R.B. își încetează activitatea. În cadrul acestei răscoale S. Zaimov primise misiunea ca împreună cu alți revoluționari să incendieze capitala Imperiului otoman, pentru ca distrăgînd atenția guvernului turc să ușureze desfășurarea răscoalei.

În toamna aceluiaș an, un grup de revoluționari — adepți ai lui H. Botev, printre care și S. Zaimov — s-au întrunit la Giurgiu, unde au creat un nou Comitet Central denumit C.C.R.B. de la Giurgiu. Acest comitet a hotărît pregătirea și începerea unei noi răscoale la începutul lunii mai 1876. Bulgaria a fost împărțită în patru regiuni revoluționare, avînd fiecare în frunte cîte un „apostol“ (organizator). S. Zaimov a fost numit apostol al regiunii revoluționare cu centrul la Vrața. Din anumite motive acest centru nu și-a putut îndeplini pe deplin misiunea. Aceasta nu înseamnă că S. Zaimov n-a depus suficiente eforturi pentru organizarea răscoalei pe care de fapt a și pornit-o, dar ea a fost repede înăbușită.

După părerea lui S. Zaimov una din problemele principale ale răscoalei era problema armelor.

Pentru procurarea de bani necesari cumpărării de arme și muniții S. Zaimov a cumpărat pe credit (plata peste 6 luni, deci după victoria răscoalei) de la doi negustori turci 8500 kg. seu și carne afumată. Comitetul de la Vrața a delegat doi fruntași care au vîndut în România marfa și cu banii procurați au cumpărat puști și revolve belgiene. S-au mai făcut încercări de a se procura bani pentru cumpărarea a cel puțin 500 puști, tot atîtea revolve și muniția respectivă (cca. 100.000 gloanțe). Transportarea în Bulgaria a armamentului s-a dovedit imposibilă, deaceia el a fost predat cetei lui H. Botev. Ceata lui H. Botev s-a pregătit în România și în cursul răscoalei a trecut Dunărea în Bulgaria. Această situație a neliniștit pe revoluționarii din Vrața. Ei au trimis în România doi membri ai Comitetului local care trebuiau să intervină pentru ca armele să nu fie date cetei lui H. Botev și de a cumpăra și alte arme din Craiova pe care să le transporte la Vrața. Nici această încercare nu a reușit.

Cu toată lipsa de arme, S. Zaimov hotărăște începerea răscoalei la 11 mai. Cetele din orașul Vrața și din satele din împrejurimi — cca 600 de luptători — trebuiau să facă joncțiunea cu ceata lui H. Botev și împreună să ducă lupta pînă la victorie.

Din cauza lipsei de arme, a greutăților create de elementele reactionare, trădătoare, din cauză că răscoala n-a început în acelaș timp în cele 4 regiuni revoluționare și a pregătirii în general insuficiente precum și a unui alt șir de cauze „Răscoala din aprilie 1876“ a fost înfrîntă.

Din materialul prezentat de autor reiese clar, că S. Zaimov a fost un conducător de seamă al mișcării bulgare de eliberare. Greșelile săvîrșite de el în cadrul luptei, nu pot fi socotite ca trădare.

Ivan St. Penakov și Ivan P. Ormangiev, Dr. Петър Берон и одринската българска мъжка гимназия Dr. Петър Берон. Сборник документи. (Dr. Petăr Beron și liceul bulgar de băieți „Dr. Petăr Beron“ din Adrianopol. Culegere de documente). Sofia, Ed. Academiei Bulgare de Științe, 1958, 617 p.

Dr. P. Beron este nu numai una din figurile cele mai luminoase ale Renașterii culturale bulgare, ci și una din cele mai puțin studiate. El însuși n-a lăsat niciun fel de însemnări autobiografice, iar datele scoase din cele scrise de contemporanii săi sînt deseori confuze sau chiar contradictorii. Nu se cunoștea pînă acum nici anul nașterii, posedăm date foarte sumare asupra activității pe care a desfășurat-o la București, Brașov sau Craiova, iar asupra legăturilor pe care le-a avut la München, Heidelberg, Paris sau Praga, nu știm aproape nimic în afara numeroaselor sale publicații științifice. Asupra împrejurărilor în care a murit, au circulat pînă acum o mulțime de date și afirmații inexacte. Beron a fost cunoscut mai ales prin vestitul său abecedar tipărit la Brașov în 1824 — atunci cînd avea vreo 24 de ani — și prin care deschide drumul învățămîntului modern în Bulgaria. Abecedarul alcătuit după eclogarul lui N. Darvaris pe care Beron l-a cunoscut la noi — s-a tipărit cu ajutorul marelui negustor și filantrop bulgar Anton Ivanov (Kamburoglu) originar din Sliven și stabilit la Brașov în jurul anului 1790. Cu banii aceluiași el studiază medicina la München (1831) după care se întoarce în Țara-Romînească funcționînd ca medic la Craiova. Ocupîndu-se în același timp și de negoț Beron își cumpără moșii în Oltenia care-i aduc venituri mari — peste 1000 de galbeni austriaci anual. Îndată după aceea, Beron se stabilește la Paris unde timp de aproape 30 de ani desfășoară o remarcabilă activitate științifică. Enciclopedist de seamă ca și profesorul Vardalah de la școala grecească din București pe care a urmat-o prin anii 1819 — 1821, Beron este preocupat în special de fizică și științele naturii, publicînd însă lucrări și în domeniul chimiei, geografiei, biologiei, filosofiei, etc etc. Stăpînind 8 limbi, Beron a depășit prin studiile sale pe toți compatrioții săi lucrările publicate însumînd în total vreo 10.000 de pagini.

Așa cum arătam mai sus, istoriografia burgheză bulgară nu posedă decît cercetări parțiale asupra vieții și operei lui Beron, care urmează să fie studiată de-abia de acum încolo. În cadrul acestor cercetări, Academia Bulgară de Științe publică studiul de față care, deși privește numai cîteva aspecte din viața lui Beron, prezintă o deosebită importanță.

După o scurtă prefață a autorilor și o mică introducere semnată de acad. P. Mihailcev urmează textul propriu zis al lucrării alcătuit din două studii dintre care primul, intitulat „Dr. Petru Beron și moștenirea sa din România“, (p. 11—95) semnat de Dr. Ivan Penakov, interesează în deosebi și pe cercetătorii noștri.

Al doilea studiu, — „Originea, dezvoltarea și rolul liceului bulgar de băieți din Adrianopol „Dr. P. Beron“ — este semnat de Ivan Ormangiev. Urmează apoi cele 404 documente dintre care 262 în limba bulgară, 117 în limba romînă, 17 în limba greacă, 6 în limba germană și 12 în limba franceză. Documentele străine s-au dat și în traducere bulgară.

Studiul Dr. Ivan Penakov clarifică definitiv problema moșiiilor pe care Beron le-a avut în Oltenia și anume Scorila și Priseaca. Excelent cunoscător al limbii romîne, al legislației agrare de la noi, ca și al dreptului civil romînesc, Dr. Ivan Penakov lămurește definitiv pe baza documentelor publicate, felul în care Dr. Beron — supus străin — a putut intra în posesia acestor întinse moșii. Se analizează apoi pe larg testamentul lui Beron și modul în care această avere — lăsată în cea mai mare parte pentru școlile din Bulgaria — a putut să fie întrebuințată în scopul dorit de testator. După uciderea lui Beron, Societatea bulgară de binefacere din București (Dobrodetelna Druzina) în frunte cu Evloghie Gheorghiev a alcătuit un comitet care abia după 18 ani de nesfîrșite procese a intrat în posesia averii, din care s-a înființat — printre altele — liceul bulgar de băieți din Adrianopol. Acest liceu, așa după cum se arată în studiul lui Ivan Ormangiev, a jucat un mare rol în viața poporului bulgar, fiind centrul mișcării revoluționare bulgare din Tracia împotriva jugului otoman. Adăugăm că Iv. Ormangiev este un bun cunoscător al acestor probleme în care a publicat o serie de studii.

Subliniem apoi metoda științifică folosită în publicarea documentelor, cît și traducerea fidelă a celor romînești în limba bulgară făcută de Dr. Ivan Penakov. Toate documentele sînt însoțite de note explicative extrem de utile.

Lucrarea Dr. Ivan Penakov și Ivan Ormangiev reprezintă o cercetare științifică de mare valoare pentru cunoașterea vieții lui Petru Beron. Desigur Academia Bulgară de Științe va continua aceste cercetări la care ar putea colabora și istorici și filologi din R.P. Romînă care să lămurească definitiv influența romînească din opera lui Beron, problemă parțial discutată și cu prilejul unei comunicări pe care am făcut-o la Asociația Slavistilor din R.P.R. (15. IV. 1960)

C. V.